

## آموزش هوش اخلاقی بر هوش هیجانی در دوران دبستان

جلال (ایمان) حاج زاده

ادبیات و علوم انسانی، رامهرمز، اهواز، خوزستان، ایران

---

### چکیده

هوش اخلاقی می‌تواند بر تمام جوانب زندگی کودکان تأثیر بگذارد به همین دلیل باید در دوران کودکی به رشد و توسعه آن پرداخت. لذا این پژوهش با هدف بررسی اثربخشی آموزش هوش اخلاقی بر هوش هیجانی در دوران دبستان پرداختند. در این پژوهش جامعه تمام دانش آموزان دبستانی شهرستان رامهرمز بود. نمونه تعداد ۳۰ نفر به روش نمونه‌گیری در دسترس انتخاب شد و به دو گروه ۱۵ نفره آزمایش و کنترل تقسیم شد و گروه آزمایش ۱۰ جلسه درمانی مورد آموزش خلاقیت قرار گرفتند و داده‌ها به وسیله پرسشنامه خلاقیت تورنیس (۱۹۸۱) و هوش هیجانی بار اون (۱۹۸۸) می‌باشد. نتایج داده‌ها به روش تحلیل کوواریانس انجام شد. نتایج پژوهش نشان داد آموزش هوش اخلاقی بر هوش هیجانی در دوران دبستان تأثیر دارد.

**کلمات کلیدی:** خلاقیت، دانش آموزان، هوش هیجانی.

---

## مقدمه

اولین و مهم‌ترین فصل زندگی انسان دوران کودکی می‌باشد که شاخص‌ترین دوران زندگی جهت توسعه مهارت‌های بنیادی و حرکتی می‌باشد (هوکنبری<sup>۱</sup> و ویلسون<sup>۲</sup>، ۲۰۱۹). فصل کودکی زمانی است که فعال‌ترین دوران در ساختار یادگیری و آموزش و فهمیدن کودکان می‌باشد، نقشی که کودکان در این دوران به دست می‌آورند بسیار مهم و تعیین‌کننده است (کورگ<sup>۳</sup> و سلننتز<sup>۴</sup>، ۲۰۲۱). دوران دبستان زمانی که شکل‌گیری روابط اجتماعی آنها با همسالان خود شکل می‌گیرد (هرندز<sup>۵</sup> و همکاران، ۲۰۱۷). تحول اجتماعی کودکان، تحت تأثیر عوامل مختلف مانند وراثت، فرهنگ، محیط زندگی و روابط والدین با یکدیگر و روابط کودکان با همسالان و برنامه‌های آموزشی قرار می‌گیرد (کاپلان<sup>۶</sup>، ۲۰۱۶). تربیت کودکان شاد و از نظر اخلاقی خوب، جزو هدف‌های مهم معلمان و والدین می‌باشد (پارک<sup>۷</sup> و پیترسون<sup>۸</sup>، ۲۰۱۸).

هوش هیجانی متغیر دیگری است که می‌تواند در آینده کودکان و جامعه بسیار تأثیر گذار باشد. بار-آن<sup>۹</sup> (۲۰۰۵) هوش هیجانی را به عنوان مجموعه‌ای از ظرفیتها، قابلیت‌ها و مهارت‌های غیرشناختی می‌داند که توانایی‌های فرد را در برخورد موفقیت‌آمیز با مقتضیات و فشارهای محیطی افزایش داده و موجب بروز رفتارهای سازگارانه و انسان‌دوستانه از سوی فرد می‌شود (روغنی و همکاران، ۱۴۰۳). احساسات و عواطف مانند سایر موضوع‌های علمی، دارای اصول و فنونی است که برخی در آن تبحر دارند و عده‌ای هم ضعیف هستند. این که شخص چقدر در هوش هیجانی مهارت داشته و خبره باشد، می‌تواند وی را در زندگی شخصی و اجتماعی فردی منعطف، سازگار، انسان‌دوست و موفق سازد (عابدی و حنایی، ۱۴۰۳)، در صورتی که فرد از هشیاری عاطفی کمی برخوردار باشد و فقط از نظر بهره‌هوشی در سطح بالا باشد، ممکن است در دنیای علم، پیشرفت داشته باشد ولی در زندگی شخصی و اجتماعی در روابط با دیگران نمی‌تواند رفتار مفید و مؤثر داشته باشد (کوب<sup>۱۰</sup> و مایر<sup>۱۱</sup>، ۲۰۱۹).

از عوامل مؤثر در بهبود هوش هیجانی می‌توان به هوش اخلاقی می‌باشد. بین هوش اخلاقی و مؤلفه‌های آن با عزت نفس رابطه مثبت و معناداری وجود دارد (سهرابی و پروری، ۱۳۹۵). نخستین بار هوش اخلاقی به وسیله بوربا<sup>۱۲</sup> (۲۰۰۵) در روان‌شناسی مطرح شد (پورجمشیدی و بهشتی راد، ۱۳۹۴)؛ وی هوش اخلاقی را ظرفیت و توانایی درک درست از خلاف، باورداشت به اعتقادات اخلاقی قوی و عمل به آنها و رفتار صحیح و درست تعریف کرد. هوش اخلاقی همچنین به عنوان توانایی ایجاد تمایز بین درست و غلط، براساس اصول جهان شمول تعریف شده است. هوش اخلاقی جز آنکه چهارچوبی مناسب برای فعالیت انسان‌ها فراهم می‌کند، کاربردهای فراوانی نیز در دنیای حقیقی دارد. درواقع، این هوش تمام انواع هوش انسان را برای انجام کارهای ارزشمند، هدایت می‌کند (لطیفی و همکاران، ۱۴۰۳).

---

<sup>1</sup> Hockenberry

<sup>2</sup> Wilson

<sup>3</sup> Krogh

<sup>4</sup> Slenntz

<sup>5</sup> Hernandez

<sup>6</sup> Kaplan

<sup>7</sup> Park

<sup>8</sup> Peterson

<sup>9</sup> - Bar-on

<sup>10</sup> - Cobb

<sup>11</sup> - Mayer

<sup>12</sup> - Borba

پژوهش ها نشان داده اند تقویت هوش اخلاقی می تواند در بهبود روابط بین فردی، مسئولیت پذیری و رفتار تحصیلی مبتنی بر اخلاق موثر واقع شود. همچنین آموزش هوش اخلاقی بر ابعاد عملکرد خانوادگی مانند حل مسئله، نقشها، ارتباط و کنترل رفتار تأثیر دارد (گل محمدیان، ۱۳۹۵). عزیزی و همکاران (۱۳۹۶) نشان دادند بین مهارت حل مساله با هوش اخلاقی رابطه وجود دارد. همچنین پژوهش پارک و پارک<sup>۱۴</sup> (۲۰۱۵) نشان داد بین اخلاق و عزت نفس در دانشجویان فارغ التحصیل رابطه معناداری وجود دارد. هنوز مطالعات پیرامون آموزش هوش اخلاقی بسیار محدود و انگشت شمارند. آموزه های دینی در فرهنگ ما همواره بر رعایت اصول اخلاقی تأکید دارند؛ اما آموزش هوش اخلاقی به عنوان مداخله و یا راهکار درمانی در پژوهش های روانشناختی و چه بسا در عمل نادیده گرفته شده است. این موضوع با توجه به نقش مهم دوران دبستان به بررسی آموزش هوش اخلاقی بر هوش هیجانی در دوران دبستان پرداخته شد.

## روش

روش تحقیق بر اساس هدف تعیین اثربخشی قصه درمانی بر هوش هیجانی دانش آموزان دختر دبستانی یک تحقیق نیمه تجربی و کاربردی است. جامعه آماری شامل کلیه دانش آموزان دختر دبستانی شهرستان رامهرمز می باشد که تعداد آنها برابر با ۴۷۰۰ نفر می باشد. حجم نمونه بر اساس نوع پژوهش که نیمه تجربی می باشد برابر با ۴۰ نفر انتخاب شدند که روش نمونه گیری نیز براساس فرمول کوکران حدوداً ۳۵۵ نفر می باشد که برای غریبالگری باید صورت بگیرد؛ که با استفاده از نمونه گیری تصادفی خوشه ای از بین دبستان های موجود در شهر بایک ۶ دبستان (۳ دخترانه و ۳ پسرانه) به طور تصادفی از ۲ منطقه انتخاب شدند و سپس پرسشنامه هوش هیجانی در بین دبستان های دخترانه پخش شد و نمونه در نهایت به صورت ۱۵ نفر در گروه آزمایش و ۱۵ نفر در گروه کنترل می باشد و از بین آنها ۳۰ نفر به صورت تصادفی انتخاب شدند و به صورت تصادفی ساده به دو گروه کنترل (۱۵ دانش آموز) و گروه آزمایش (۱۵ دانش آموز) در نظر گرفته شدند.

**پرسشنامه هوش هیجانی بار-ان<sup>۱۴</sup>:** این آزمون در سال ۱۹۸۰ با طرح این سوال که «چرا بعضی مردم نسبت به بعضی دیگر در زندگی موفق ترند» آغاز گردید. در این سال مولف مفهوم تعریف و اندازه ای از هوش شناختی را ارائه نمود. در واقع آزمون بار-ان، برای مجموعه قابلیت ها، صلاحیت ها و مهارت های غیرشناختی در نظر گرفته شده است که بر توانایی شخص، برای موفقیت در مقابله با درخواست و فشارهای محیطی تکیه دارد. از آنجا که گزینه ها بر روی طیف ۵ درجه ای لیکرت تنظیم شده اند، نمره گذاری از ۵ به یک (کاملاً موافقم و کاملاً مخالفم ۱) و در بعضی سوالات با محتوای منفی یا معکوس، انجام می شود. نمره کل هر مقیاس برابر، با مجموع نمرات هر یک از سوالات آن مقیاس و نمره کل آزمون برابر مجموع نمرات ۱۵ مقیاس می باشد. کسب امتیاز بیشتر در این آزمون، نشانگر موفقیت برتر فرد در مقیاس مورد نظر یا در کل آزمون و برعکس می باشد. این آزمون، دارای ۱۱۷ سوال و ۱۵ مقیاس میباشد که توسط بار-ان بر روی ۳۸۳۱ نفر از ۶ کشور (آرژانتین، آلمان، هند، نیجریه و آفریقای جنوبی) با ۴۸/۸ درصد مرد و ۵۱/۲ درصد زن، اجرا شده و به طور سیستماتیک در آمریکای شمالی هنجاریابی گردید. نتایج حاصل از هنجاریابی نشان داد که آزمون از حدمناسبی از اعتبار روایی برخوردار است و در سالهای اخیر در ایران، مقالات و تحقیقات زیادی در این زمینه صورت گرفته است که نشانگر پایایی و روایی بالای این پرسشنامه است و برای دانشجویان ایرانی (دهشیری، ۱۳۸۲) نرّم شده و تعداد عبارتهای آن به ۹۰ عبارت کاهش یافته است. اعتبار پرسشنامه از طریق محاسبه آلفای کرونباخ: در مورد دانشجویان پسر ۰/۷۴، دانشجویان دختر ۰/۶۸ و کل افراد ۰/۹۳. محاسبه گردید. اعتبار پرسشنامه در روش دو نیمه کردن: در مورد دانشجویان پسر ۰/۶۶، دانشجویان دختر ۰/۷۵ و کل افراد ۰/۷۸. محاسبه شد به دلیل طولانی بودن پرسشنامه و تعداد زیاد سوالات،

13 - Park, & Park

<sup>14</sup> - Bar – On Emotional Questient

این روش سنج از دقت کمتری برخوردار است. ضریب پایانی به روش بازآزمایی (اجرای مجدد به فاصله ۳ هفته) ۶۸٪ گزارش گردید.

### جلسات هوش اخلاقی

جلسه اول: آشنایی، آموزش باورها و ارزش ها  
 جلسه دوم: آموزش راستگویی، آموزش استقامت و پافشاری برای حق (ایستادگی به خاطر حقیقت)  
 جلسه سوم: آموزش وفای به عهد، آموزش مسئولیت پذیری برای تصمیمات شخصی  
 جلسه چهارم: آموزش اقرار به اشتباهات و شکست ها، آموزش قبول مسئولیت برای خدمت به دیگران  
 جلسه پنجم: آموزش فعالانه علاقمند بودن به دیگران (اهمیت دادن خودجوش به دیگران)، آموزش توانایی در بخش اشتباهات خود  
 جلسه ششم: آموزش توانایی بخشیدن دیگران  
 جلسه هفتم: تسلط بر هوش اخلاقی  
 جلسه هشتم: مرور و جمع بندی  
 برای تحلیل داده ها و آزمون فرضیات تحقیق از روش آماری تحلیل کواریانس استفاده شد.

### تجزیه و تحلیل داده ها

مقادیر شاخص های توصیفی برای متغیر هوش هیجانی و ابعاد آنها به تفکیک گروه کنترل و گروه آزمایش در جدول ۱ آورده شده است.

جدول ۱. مقادیر شاخص های توصیفی پیش آزمون و پس آزمون متغیرهای پژوهش در گروه های آزمایش و کنترل

| متغیر       | گروه  | مرحله     | میانگین | انحراف معیار | گروه   | مرحله     | میانگین | انحراف معیار |
|-------------|-------|-----------|---------|--------------|--------|-----------|---------|--------------|
| حل مساله    | کنترل | پیش آزمون | ۱۳/۸    | ۱/۵۲         | آزمایش | پیش آزمون | ۱۵/۵۳   | ۲/۹۷         |
|             |       | پس آزمون  | ۱۵/۰۶   | ۱/۲۷         |        | پس آزمون  | ۲۲      | ۲/۳۶         |
| شادمانی     | کنترل | پیش آزمون | ۱۴/۵۳   | ۱/۸          | آزمایش | پیش آزمون | ۱۵/۱۳   | ۲/۵۳         |
|             |       | پس آزمون  | ۱۵/۶    | ۱/۵۴         |        | پس آزمون  | ۲۱/۲۶   | ۲/۵۴         |
| استقلال     | کنترل | پیش آزمون | ۱۴/۶۶   | ۱/۹۱         | آزمایش | پیش آزمون | ۱۵/۸    | ۲/۳          |
|             |       | پس آزمون  | ۱۵/۹۳   | ۲/۱۸         |        | پس آزمون  | ۲۳/۴۶   | ۲/۹۹         |
| تحمل فشار   | کنترل | پیش آزمون | ۱۴/۱۳   | ۱/۷۲         | آزمایش | پیش آزمون | ۱۴/۲۶   | ۲/۱۵         |
|             |       | پس آزمون  | ۱۶      | ۱/۳          |        | پس آزمون  | ۲۱/۴۶   | ۲/۳۲         |
| خود شکوفایی | کنترل | پیش آزمون | ۱۳/۷۳   | ۱/۹۸         | آزمایش | پیش آزمون | ۱۳/۴    | ۲/۲۲         |

|       |        |           |        |      |         |           |       |                |
|-------|--------|-----------|--------|------|---------|-----------|-------|----------------|
| ۲/۲۸  | ۲۳/۲۶  | پس آزمون  |        | ۱/۷  | ۱۵/۰۶   | پس آزمون  |       |                |
| ۱/۸۸  | ۱۳/۵۳  | پیش آزمون | آزمایش | ۱/۵۶ | ۱۳/۲    | پیش آزمون | کنترل | خودآگاهی       |
| ۲/۴۱  | ۲۱/۶   | پس آزمون  |        | ۱/۲۶ | ۱۳/۸    | پس آزمون  |       |                |
| ۱/۹۱  | ۱۳/۶۶  | پیش آزمون | آزمایش | ۲/۲۳ | ۱۳/۸۶   | پیش آزمون | کنترل | واقع گرایی     |
| ۲/۳۹  | ۲۰/۸   | پس آزمون  |        | ۱/۷۹ | ۱۵/۲۶   | پس آزمون  |       |                |
| ۱/۹۲  | ۱۴/۵۳  | پیش آزمون | آزمایش | ۲/۰۵ | ۱۳/۲۶   | پیش آزمون | کنترل | روابط بین فردی |
| ۲/۲۳  | ۲۱/۵۳  | پس آزمون  |        | ۲/۰۴ | ۱۴/۲    | پس آزمون  |       |                |
| ۰/۹۶  | ۱۴/۹۳  | پیش آزمون | آزمایش | ۱/۶۸ | ۱۲/۸۶   | پیش آزمون | کنترل | خوش بینی       |
| ۱/۸۶  | ۲۱/۹۳  | پس آزمون  |        | ۱/۵  | ۱۳/۴۶   | پس آزمون  |       |                |
| ۱/۴   | ۱۳/۸۶  | پیش آزمون | آزمایش | ۱/۷  | ۱۲/۶۶   | پیش آزمون | کنترل | عزت نفس        |
| ۱/۸   | ۲۱/۴۶  | پس آزمون  |        | ۱/۴۳ | ۱۳/۷۳   | پس آزمون  |       |                |
| ۲/۲۹  | ۱۴/۴۶  | پیش آزمون | آزمایش | ۱/۷۲ | ۱۲/۶    | پیش آزمون | کنترل | کنترل تکانش    |
| ۱/۹۱  | ۲۱/۶   | پس آزمون  |        | ۱/۴۱ | ۱۴      | پس آزمون  |       |                |
| ۲/۱۶  | ۱۴/۸۶  | پیش آزمون | آزمایش | ۲/۰۴ | ۱۴/۲    | پیش آزمون | کنترل | انعطاف پذیری   |
| ۱/۲۶  | ۲۰/۸   | پس آزمون  |        | ۱/۸۳ | ۱۵/۰۶   | پس آزمون  |       |                |
| ۱/۷۹  | ۱۳/۷۳  | پیش آزمون | آزمایش | ۱/۹۸ | ۱۳/۳۳   | پیش آزمون | کنترل | مسئولیت پذیری  |
| ۱/۵۸  | ۲۱/۳۳  | پس آزمون  |        | ۱/۹۹ | ۱۴/۴    | پس آزمون  |       |                |
| ۱/۷۵  | ۱۳/۷۳  | پیش آزمون | آزمایش | ۲/۰۷ | ۱۲/۸    | پیش آزمون | کنترل | همدلی          |
| ۱/۶۳  | ۲۱/۶۶  | پس آزمون  |        | ۲/۶۶ | ۱۳/۸۶   | پس آزمون  |       |                |
| ۲/۲۹  | ۱۳/۶   | پیش آزمون | آزمایش | ۱/۶۳ | ۱۴/۶    | پیش آزمون | کنترل | خودابرازی      |
| ۱/۳۳  | ۲۰/۷۳  | پس آزمون  |        | ۱/۵  | ۱۵/۴۶   | پس آزمون  |       |                |
| ۱۰/۱۵ | ۲۱۵/۰۶ | پیش آزمون | آزمایش | ۸/۵۲ | ۲۰۴/۲۶۶ | پیش آزمون | کنترل | هوش هیجانی     |
| ۱۱/۷۷ | ۳۲۴/۹۳ | پس آزمون  |        | ۷/۸۹ | ۲۲۰/۹۳  | پس آزمون  |       |                |

همانطور که مشاهده می شود بر اساس میانگین میزان هوش هیجانی و ابعاد آن در گروه کنترل و گروه آزمایش در مرحله پیش آزمون در سطح پایین قرار دارند؛ اما در پس آزمون گروه آزمایش این معیارها بهبود یافته اند بطوریکه آنها افزایش یافته اند. در این قسمت ابتدا به بررسی مفروضه های تحلیل کوواریانس پرداخته می شود و سپس نتایج فرضیه ها ارائه می گردد.

### الف) بررسی مفروضه های تحلیل کوواریانس

در این پژوهش برای تحلیل استنباطی نتایج از تحلیل کوواریانس یک راهه (آنکوا) و چند متغیره (مانکوا) استفاده گردیده است. لذا در ابتدا بررسی های مقدماتی برای اطمینان از عدم تخطی از مفروضه های این روشهای آماری انجام شد که نتایج این بررسی ها به قرار زیر است.

#### ۱. مفروضه نرمال بودن

یکی از پیش فرضهای مربوط به آزمون های پارامتریک، فرض نرمال بودن توزیع نمرات گروه ها در جامعه است. به منظور بررسی این مفروضه از آزمون کولموگروف اسمیرنوف استفاده شد. جدول ۴-۲ نتایج این آزمون را نشان می دهد. نتایج غیر معنی داری (مقدار معناداری بیشتر از ۰/۰۵) حاکی از نرمال بودن توزیع نمرات در گروه ها می باشد.

جدول ۲. نتایج آزمون کولموگروف اسمیرنوف

| متغیر          | گروه      | کولموگروف اسمیرنوف |           |
|----------------|-----------|--------------------|-----------|
|                |           | آماره              | معنی داری |
| حل مساله       | پیش آزمون | ۰/۸۰۳              | ۰/۵۳      |
|                | پس آزمون  | ۱/۱۱               | ۰/۱۶۵     |
| شادمانی        | پیش آزمون | ۰/۸۹۷              | ۰/۳۹۷     |
|                | پس آزمون  | ۰/۶۷۶              | ۰/۷۵      |
| استقلال        | پیش آزمون | ۰/۷۸               | ۰/۵۷      |
|                | پس آزمون  | ۰/۷۷               | ۰/۵۸      |
| تحمل فشار      | پیش آزمون | ۰/۸۸               | ۰/۴۱      |
|                | پس آزمون  | ۰/۷۱               | ۰/۶۷      |
| خودشکوفایی     | پیش آزمون | ۱/۱۳               | ۰/۱۵۱     |
|                | پس آزمون  | ۰/۸۹۵              | ۰/۳۹۹     |
| خودآگاهی       | پیش آزمون | ۰/۶۷               | ۰/۷۴      |
|                | پس آزمون  | ۱/۰۸               | ۰/۱۹۴     |
| واقع گرایی     | پیش آزمون | ۰/۹۸               | ۰/۲۸      |
|                | پس آزمون  | ۰/۷۶               | ۰/۵۹      |
| روابط بین فردی | پیش آزمون | ۰/۹۲               | ۰/۳۵      |
|                | پس آزمون  | ۰/۶۳               | ۰/۸۲      |
| خوش بینی       | پیش آزمون | ۱/۳۱               | ۰/۰۶۳     |

|       |       |           |               |
|-------|-------|-----------|---------------|
| ۰/۲۴۳ | ۱/۰۲۶ | پس آزمون  |               |
| ۰/۳۰۲ | ۰/۹۷  | پیش آزمون | عزت نفس       |
| ۰/۴۰۲ | ۰/۸۹  | پس آزمون  |               |
| ۰/۸۳  | ۰/۶۲  | پیش آزمون | کنترل تکانش   |
| ۰/۳۷  | ۰/۹۱  | پس آزمون  |               |
| ۰/۲۳  | ۱/۰۳  | پیش آزمون | انعطاف پذیری  |
| ۰/۰۷۴ | ۱/۲۸  | پس آزمون  |               |
| ۰/۰۵۴ | ۱/۳۴  | پیش آزمون | مسئولیت پذیری |
| ۰/۳۳  | ۰/۹۴  | پس آزمون  |               |
| ۰/۴۷  | ۰/۸۴  | پیش آزمون | همدلی         |
| ۰/۲۳۳ | ۱/۰۳  | پس آزمون  |               |
| ۰/۳۳  | ۰/۹۴  | پیش آزمون | خودابرازی     |
| ۰/۲۳  | ۱/۰۴  | پس آزمون  |               |
| ۰/۱۸۶ | ۱/۰۸  | پیش آزمون | هوش هیجانی    |
| ۰/۵۸  | ۰/۷۷  | پس آزمون  |               |

همانگونه که نتایج جدول ۲ نشان می دهد تمامی سطوح معناداری بالاتر از مقدار مفروض (۰/۰۵) می باشد. لذا این نتایج حاکی از عدم تخطی از مفروضه نرمال بودن توزیع نمرات گروه ها می باشد.

## ۲. مفروضه همگنی شیب های رگرسیون

در حالی که این فرض وجود دارد که متغیرها در تحلیل کوواریانس در کل داده ها باید خطی بودن را نشان دهند، این فرض نیز باید در نظر گرفته شود که خطوط رگرسیون برای هر گروه در پژوهش باید یکسان باشند. اگر رگرسیون ناهمگن باشد آنگاه کوواریانس تحلیل مناسبی نخواهد بود. فرض همگنی رگرسیون یک موضوع کلیدی در کوواریانس است (گیلز، ۲۰۰۲). این مفروضه با استفاده از شیب های مشابه در خط رگرسیون برای هر گروه نشان داده می شود. شیب های نابرابر حاکی از این است که تعاملی بین پیش آزمون و مداخله گر وجود دارد. این مفروضه بصورت آماری از طریق آزمون معناداری تعامل بین مداخله و پیش آزمون ها مورد بررسی قرار می گیرد. آنچه مورد نظر خواهد بود تعاملی غیرمعنی دار بین مداخله و پیش آزمون ها است. همان طوری که در جدول ۳ ملاحظه می شود، مقدار F تعامل برای کلیه متغیرهای تحقیق، غیر معنی دار می باشد؛ بنابراین، مفروضه همگنی شیب رگرسیون نیز تایید می شود.

## ۳. نتایج آزمون بررسی پیش فرض همگنی شیب های رگرسیون متغیرهای پژوهش دو گروه در جامعه

| متغیر      | منبع تغییرات   | مقدار F | سطح معناداری |
|------------|----------------|---------|--------------|
| حل مساله   | پیش آزمون*گروه | ۱/۷۴    | ۰/۱۹۸        |
| شادمانی    | پیش آزمون*گروه | ۱/۱۳    | ۰/۲۰۲        |
| استقلال    | پیش آزمون*گروه | ۰/۰۰۳   | ۰/۹۶         |
| تحمل فشار  | پیش آزمون*گروه | ۳/۶۶    | ۰/۰۵۷        |
| خودشکوفایی | پیش آزمون*گروه | ۰/۸۱۱   | ۰/۳۷۶        |

|                |                |       |       |
|----------------|----------------|-------|-------|
| خودآگاهی       | پیش آزمون*گروه | ۲/۰۰۲ | ۰/۱۶۹ |
| واقع گرایی     | پیش آزمون*گروه | ۳/۷۰۸ | ۰/۰۷۶ |
| روابط بین فردی | پیش آزمون*گروه | ۰/۳۰۷ | ۰/۵۸  |
| خوش بینی       | پیش آزمون*گروه | ۲/۷۳  | ۰/۱۲۲ |
| عزت نفس        | پیش آزمون*گروه | ۲/۷۰۲ | ۰/۱۲۴ |
| کنترل تکانش    | پیش آزمون*گروه | ۰/۴۲۸ | ۰/۵۲  |
| انعطاف پذیری   | پیش آزمون*گروه | ۱/۰۹  | ۰/۳۱  |
| مسئولیت پذیری  | پیش آزمون*گروه | ۴/۴۸  | ۰/۰۵۴ |
| همدلی          | پیش آزمون*گروه | ۰/۷۹۲ | ۰/۳۹  |
| خودابرازی      | پیش آزمون*گروه | ۰/۴۷  | ۰/۵۰۲ |
| هوش هیجانی     | پیش آزمون*گروه | ۰/۵۷  | ۰/۴۶  |

### ۳. مفروضه همگنی واریانس ها

اساس این پیش فرض بر آن است که فرض می شود واریانس های نمرات دو گروه در جامعه با هم برابرند و از لحاظ آماری با هم تفاوت ندارند. به منظور بررسی این مفروضه به نتایج آزمون لون مراجعه شد. سطح معناداری بالاتر از ۰/۰۵ بیانگر عدم تخطی از این مفروضه است. طبق جدول ۴ مقدار معناداری بزرگتر از ۰/۰۵ می باشد. لذا این سطح معناداری نشان می دهد که از مفروضه یکسانی واریانس ها نیز تخطی نشده است.

### جدول ۴. نتایج آزمون لون برای بررسی همگنی واریانس ها

| متغیر          | درجه آزادی اول | درجه آزادی دوم | مقدار F | سطح معناداری |
|----------------|----------------|----------------|---------|--------------|
| حل مساله       | ۱              | ۲۸             | ۰/۹۸    | ۰/۳۲         |
| شادمانی        | ۱              | ۲۸             | ۰/۷۶    | ۰/۳۹۱        |
| استقلال        | ۱              | ۲۸             | ۰/۶۸    | ۰/۴۱         |
| تحمل فشار      | ۱              | ۲۸             | ۰/۷۶    | ۰/۳۹         |
| خودشکوفایی     | ۱              | ۲۸             | ۲/۵۴    | ۰/۱۲۲        |
| خودآگاهی       | ۱              | ۲۸             | ۰/۹۴    | ۰/۳۴         |
| واقع گرایی     | ۱              | ۲۸             | ۰/۳۱۱   | ۰/۵۸         |
| روابط بین فردی | ۱              | ۲۸             | ۰/۸۱    | ۰/۳۷         |
| خوش بینی       | ۱              | ۲۸             | ۲/۵۲    | ۰/۱۲         |
| عزت نفس        | ۱              | ۲۸             | ۱/۴۵    | ۰/۲۳         |
| کنترل تکانش    | ۱              | ۲۸             | ۰/۱۱    | ۰/۷۳         |
| انعطاف پذیری   | ۱              | ۲۸             | ۰/۴     | ۰/۵۲         |
| مسئولیت پذیری  | ۱              | ۲۸             | ۰/۱۹۵   | ۰/۶۶         |
| همدلی          | ۱              | ۲۸             | ۰/۳۳    | ۰/۵۶۹        |

|            |   |    |       |       |
|------------|---|----|-------|-------|
| خودابرازی  | ۱ | ۲۸ | ۳/۰۱  | ۰/۰۹۳ |
| هوش هیجانی | ۱ | ۲۸ | ۰/۶۰۷ | ۰/۴۴  |

**ب) نتایج تحلیل فرضه ها**

بعد از اطمینان از عدم تخطی مفروضه های تحلیل کوواریانس، فرضیه های پژوهش با استفاده از روش تحلیل کوواریانس یک راهه (آنکوا) مورد بررسی قرار گرفتند.

**فرضیه اول: آموزش هوش اخلاقی بر هوش هیجانی در دوران دبستان تأثیر دارد.**

برای بررسی این فرضیه بر روی هوش هیجانی دانش آموزان دبستان از تحلیل کوواریانس یک راهه استفاده شده است که نتایج این تحلیل در جدول ۵ ارائه گردیده است.

**جدول ۵. نتایج تحلیل کوواریانس یک راهه در متن آنکوا بر روی میانگین نمرات هوش هیجانی گروه آزمایش و کنترل با کنترل پیش آزمون**

| متغیر      | منبع تغییر | مجموع مجذورات | درجات آزادی | میانگین مجذورات | F      | سطح معناداری | مجذور اتا |
|------------|------------|---------------|-------------|-----------------|--------|--------------|-----------|
| هوش هیجانی | پیش آزمون  | ۱۰۷۱/۹۲       | ۱           | ۱۰۷۱/۹۲         | ۱۴۹/۳۳ | ۰/۰۰         | ۰/۵۳      |
|            | گروه       | ۵۸۲۲۱/۹۱      | ۱           | ۵۸۲۲۱/۹۱        | ۵۶۷/۱۷ | ۰/۰۰         | ۰/۶۹      |
|            | خطا        | ۲۷۷۱/۶۲       | ۲۷          | ۱۰۲/۶۵          |        |              |           |

همانطور که در جدول ۵ نشان داده شده است با کنترل تأثیر متغیر کمکی (پیش آزمون) بر روی متغیر وابسته، بین دو گروه از لحاظ هوش هیجانی (مقدار معناداری کمتر از ۰/۰۵) تفاوت معنادار وجود دارد یا عبارتی هوش اخلاقی بر هوش هیجانی دانش آموزان دبستان تأثیر دارد. در جدول ۱ مقادیر میانگین پس آزمون و پیش آزمون هوش هیجانی دختران در گروه کنترل و آزمایش نشان داده شده است. این بیانگر آن است که هوش اخلاقی توانسته است هوش هیجانی را بهبود دهد و باعث افزایش معنادار هوش هیجانی این افراد در گروه آزمایش شده است. از طرفی بدلیل اینکه مقدار مجذور اتا برای گروه برابر با ۰/۶۹ می باشد، می توان گفت ۶۹ درصد از کل واریانس و پراکندگی متغیر هوش هیجانی توسط اثرات گروه تبیین شده است.

حال برای سنجش تأثیر هوش اخلاقی بر روی مولفه های هوش هیجانی از تحلیل کوواریانس چند متغیره (مانکوا) استفاده می شود. نتایج بصورت زیر می باشد:

برای بررسی این فرضیه، از تحلیل کوواریانس چندمتغیره (مانکوا) استفاده شده است. ابتدا نتایج آزمون M باکس جهت اطمینان از عدم تخطی مفروضه یکسانی ماتریس واریانس-کوواریانس بررسی شد. در صورتی که مقدار معناداری M باکس بزرگتر از ۰/۰۰۱ باشد از این مفروضه تخطی نشده است (پالانت، ۲۰۰۷؛ ترجمه ی رضایی، ۱۳۸۹). همانگونه که جدول ۴-۶ نشان می دهد مقدار معناداری بزرگتر از ۰/۰۰۱ است. لذا از این مفروضه تخطی نشده است.

**جدول ۶. نتایج آزمون مفروضه یکسانی ماتریس واریانس-کوواریانس**

| Box's M | F     | درجه آزادی ۱ | درجه آزادی ۲ | سطح معناداری |
|---------|-------|--------------|--------------|--------------|
| ۲۱۱/۸۳  | ۱۱/۱۲ | ۹۱           | ۲۴۵۷/۱۴      | ۰/۲          |

نتایج حاصل از تحلیل مانکوا بر روی نمرات پس آزمون هوش هیجانی در گروه آزمایش و کنترل در جدول ۷ ارائه شده است.

جدول ۷. نتایج تحلیل مانکوا بر روی میانگین نمرات ابعاد هوش هیجانی

| نام آزمون         | مقدار   | f      | درجه آزادی<br>فرضیه | درجه<br>آزادی خطا | سطح<br>معناداری | مجذور اتا | توان آزمون |
|-------------------|---------|--------|---------------------|-------------------|-----------------|-----------|------------|
| اثر پیلای         | ۰/۹۹    | ۱۴۲/۵۹ | ۱۳                  | ۱                 | ۰/۰۴۵           | ۰/۹۸      | ۱          |
| لامبدای ویلکز     | ۰/۰۰۱   | ۱۴۲/۵۹ | ۱۳                  | ۱                 | ۰/۰۴۵           | ۰/۹۸      | ۱          |
| اثر هتلینگ        | ۱۸۵۳/۶۶ | ۱۴۲/۵۹ | ۱۳                  | ۱                 | ۰/۰۴۵           | ۰/۹۸      | ۱          |
| بزرگترین ریشه روی | ۱۸۵۳/۶۶ | ۱۴۲/۵۹ | ۱۳                  | ۱                 | ۰/۰۴۵           | ۰/۹۸      | ۱          |

همانطوری که در جدول ۷ ملاحظه می شود سطوح معناداری تمامی آزمون ها بیانگر آن هست که بین گروه آزمایش (هوش اخلاقی) و گروه گواه حداقل از لحاظ یکی از ابعاد هوش هیجانی تفاوت معناداری مشاهده می شود ( $P < 0/05$ )؛ بنابراین این فرضیه پژوهش نیز تایید می گردد؛ به عبارت دیگر، بین گروه آزمایش (هوش اخلاقی) و گروه کنترل در بهبود هوش هیجانی دانش آموزان دبستان تفاوت معنادار وجود دارد و باعث بهبود این هوش هیجانی در گروه آزمایش شده است. میزان تأثیر یا تفاوت برابر با ۰/۹۸ می باشد؛ به عبارت دیگر، ۹۸ درصد تفاوت های فردی در نمرات ابعاد هوش هیجانی گروه آزمایش مربوط به تأثیر هوش اخلاقی می باشد.

### بحث و نتیجه گیری

نتایج پژوهش بیانگر آن است که هوش اخلاقی توانسته است هوش هیجانی را بهبود دهد و باعث افزایش معنادار هوش هیجانی این افراد در گروه آزمایش شده است. از طرفی بدلیل اینکه مقدار مجذور اتا برای گروه برابر با ۰/۶۹ می باشد، می توان گفت ۶۹ درصد از کل واریانس و پراکندگی متغیر هوش هیجانی توسط اثرات گروه تبیین شده است.

نتایج پژوهش با پژوهش سهرابی و پروری (۱۳۹۵)، بوگرشاوزن<sup>۱۵</sup> و همکاران (۲۰۱۵)، دانیل<sup>۱۶</sup> و همکاران (۲۰۱۴) همسو می باشد. در تبیین این فرضیه می توان گفت هوش هیجانی درکی است که خود فرد از خویشتن دارد، اما این درک با قضاوت های ارزشی همراه است و در برگیرنده میزانی از حرمت خوی و خویشتن پذیری است به بیان ساده تر هوش هیجانی شناخت خود و اطرفیان و نحوه برخورد است. افراد با هوش هیجانی بالا بالا، برونگرا، سازگار، با وجدان، دارای ثبات عاطفی و آماده تجربه کردن هستند (سهرابی و پروری، ۱۳۹۵). هوش اخلاقی می تواند این خصوصیت را در فرد افزایش دهد، هوش اخلاقی چهار اصل اساسی دارد، دستکاری: یعنی ایجاد هماهنگی بین ایجاد هماهنگی بین آنچه که افراد به آن معتقدند و آنچه که به آن عمل می کنند. انجام آنچه که میدانند درست است و آنچه که به آن عمل می کنند. انجام آنچه که می دانند درست است و گفتن حرف راست و گفتن و حرف راست در تمام زمان ها ؛ مسئولیت پذیری: کسی که هوش اخلاقی بالایی دارد، مسئولیت اعمال خود و پیامدهای آن، همچنین اشتباه ها و شکست های خود را نیز می پذیرد؛ دلسوزی: توجه به و همدردی با دیگران که دارای تأثیر متقابل است، ۴: بخشش: آگاهی از عیوب خود و تحمل اشتباه های دیگران هوش اخلاقی مزایای بسیاری دارد اگر باورها و ارزش های فردی در رشد یابند این امر موجب ترویج خودکنترلی و خودکارآمدی می شود و احتمال موفقیت دانش آموزان در آینده بیشتر می شود.

<sup>15</sup> - Boegershausen

<sup>16</sup> - Daniel

## منابع

۱. پورجمشیدی، مریم؛ بهشتی راد، رقیه (۱۳۹۴). تاثیر هوش اخلاقی و سلامت روان بر شادکامی دانشجویان. پژوهش‌نامه روانشناسی مثبت. دوره ۱. شماره ۴. ۵۵-۶۶.
۲. سهرابی، روح اله؛ پروری، پیمان (۱۳۹۵). تحلیل رابطه هوش اخلاقی با عزت نفس کارکنان. اخلاق در علوم و فناوری. دوره ۱۱. شمار ۳.
۳. عابدی، شیما و حنایی، تکتیم. (۱۴۰۳). واکاوی نقش نشانه‌ها در رفتار مسیریابی کودکان ۱۴-۱۰ با تأکید بر هوش هیجانی (نمونه موردی محله سجاد). جغرافیا و توسعه فضای شهری، ۱۱(۱)، ۱۳۵-۱۵۲.
۴. گل محمدیان، محسن. فرحبخش، کیومرث. اسمعیلی، معصومه. (۱۳۹۲). اثربخشی آموزش هوش اخلاقی، معنوی و فرهنگی و ناسازگاری زناشویی زنان. دو فصلنامه مشاوره و روان درمانی خانواده. دوره ۳. شماره ۲. پیاپی ۱۰: ۲۰۹-۲۳۳.
۵. لطیفی، داود، گرجی، یوسف و تقی پور، فائزه. (۱۴۰۳). اثربخشی آموزش مفاهیم هوش اخلاقی از طریق انیمیشن، قصه، تصاویر و بازی رایانه‌ای به کودکان. اخلاق و حیانی، ۱۴(۱)، ۱۸۹-۲۳۰.
۶. یاسمی نژاد، پریرسا. (۱۳۹۴). اثربخشی آموزش هوش اخلاقی بر بخشودگی بین فردی، همدلی هیجانی، مسئولیت پذیری و اخلاق تحصیلی دانش آموزان دختر متوسطه. رساله دکتری. دانشگاه اهواز. دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی.
7. Boegershausen, Johannes.KarlAquino. Reed, Americus. (2015). The effect of ethical intelligence on the anxiety and self-esteem of high school students. Current Opinion in Psychology. Volume 6, December, Pages 162-166.
8. Cobb, C.D. & mayer, J.D. (2019). Emotional intelligence: What the research says. Educational Leadership. 58, 14-18.
9. Daniel, Ella. DysS, ebastian P. Buchmann, Marlis. Malti, Tina. (2016). The study of ethical intelligence training on moral reasoning, empathy, problem solving, self-esteem and social justice emotions. Journal of Adolescence. Volume 37, Issue 7, October, Pages 1201-1214.
10. Hernandez MM, Eisenberg N, Valiente C, Diaz A, VanSchyndel SK, Berger RH, et al.2017. Concurrent and longitudinal associations of peers' acceptance with emotion and effortful control in kindergarten. Int J Behav Dev;41(1):30-40. DOI:10.1177/0165025415608519 PMID: 28348445
11. Hockenberry MJ, Wilson D.2019. Wong's nursing care of infants and children: Elsevier Health Sciences;
12. Kaplan S. Textbook of psychiatry. Philadelphia:Wolters Kluwer Health; 2016
13. Krogh S, Slenntz K.2021. Early childhood education.Yesterday.Today. Tomorrow. UK: Cambridge university press;
14. Marlena V Pop ; Dorina Horatau (2020) The Iteration Method for Developing Creativity in Ecodesign;ICAMS 2020At: Bucharest, Romania
15. Nikolaev, Boris. Salahodjaev, Raufhon. (2016). The role of ethical intelligence training on adolescent and parent relationships and problem solving in adolescents. Intelligence. Volume 56, May-June, Pages 38-45.
16. Park, S. Y., & Park, K. Y. (2015). Correlation Study of Characteristics of Bio-medical Ethics and Self-esteem For Undergraduate Students. Journal of the Korea Convergence Society, 6(6), 255-261.

17. Park N, Peterson C.2018. Positive psychology and character strengths: Application to strengths-based school counseling. Prof Sch Couns.;12(2):85-92
18. Turunen,J. Fransson, E. Bergström, M.2017. Self-esteem in children in joint physical custody and other living arrangements. Public Health. Volume 149, August, Pages 106-112.
19. ye Liu ; Tim Vriend ; Onne Janssen (2021) To Be (Creative), or not to Be (Creative)? A Sensemaking Perspective to Creative Role Expectations; Journal of Business and Psychology 36(2)
20. Zuffianò A, Alessandri G, Gerbino M, Kanacri BPL, Di Giunta L, Milioni M, et al.2013. Academic achievement: The unique contribution of self-efficacy beliefs in self-regulated learning beyond intelligence, personality traits, and self-esteem. Learn Individ Differ. 2013;23:158-62.